

Emlékkiállítás

Jaj volt a nyomdásznak, ha ékezet nélkül, rövid *u*-val találta szedni vadgalambbúgású, szép nevét. Nem a nevének írásmódjára kényes gentleman finnyássága tüzelte, hanem a szóhangulat szép zeneiségét óvta, amikor ezért lármát ütött. Bánta is az a másik Krúdy, aki kormánypárti képviselő volt, sőt ház-alelnök, hogy rövid vagy hosszú magánhangzóval szedeti-e az *Új Magyarság* a nevét! Abban a Krúdyban, meg abban a Kölcseyben is, aki ugyanakkor volt kormánypárti korifeus, szép nevek e korabeli, illetve kései viselőiben közelgett mélypontja felé az a szebb múltú, nemes hagyományú magyar középnemesség, melynek dekadenciája Krúdy Gyula műveiben még a nagy művészet rangján nyilatkozott meg. S nemcsak mert Krúdy a magyar próza zseniális mestere volt. Hanem azért is, mert a nemes hagyományt ő nem adta fel: osztálya nevében, mely leszakadt mögüle s még anyagilag is sorsára hagyta, Krúdy Gyula a magyar irodalomban egymaga folytatta az egykori magyar középnemesség progresszív vonalát. Folytatta tudatosan, és folytatta úgy, hogy osztályán túllépve, de annak minden elmúlt báját a tökélyig fokozva, mintegy magyar Turgenyev gyanánt, progresszív üggyel kapcsolta össze művét és életét. Innen, e felemás, gyengébb talentumot tán elveszejtő, de a zsenit megacélozó helyzetből Krúdy életművének páratlan íze, csodás zamata. Hetvenötödik születésnapján most emlékkiállítással tiszteleg előtte székházában az Írószövetség. Ott látható a vitrinben az erszénye: a lyukas, vedlett bőrébű buk-sza, melyen látszik: megszokta, hogy lapos. Meg egy kis

ezüst zsebóra. És egy iskolásfajta, piros tollszár, jó fekete, tintafogta hegygel. *A tolla.*

Azzal írta, ami itt a vitrinben sorban kirakva látható: könyveit. Azt a kettőt is, amely szintén itt van az üveg alatt, a *Pest 1915-ben* és *A Miatyánk évéből* címűt, amelyben történeti szabatosággal jelölte meg osztálya dekandenciájának, majd züllésének kezdőpontját s mélypontját, illetve amit ő még mélypontnak hitt.

Az egyik Krúdy-passzus arról a magyar középnemesség-ről szól, amely úgy 1870 táján abbahagyta az olvasást. Az a magyar úr volt ez, aki a negyvenes években Kossuth *Hírlapját* olvasta, Szalayt, Eötvöst, majd honvédtiszt lett, aztán „bujdosásában angol egyetemre járt, tán hírlapíró volt Párizsban, a vegytant Jénában, a hallei katedráról a bölcsészetet és a gazdálkodást Hollandiában tanulta, Baden-Badenben nemzetközi társaságban forgott, külföldi államférfiakkal levelezett, Gambettát személyesen ismerte, és Victor Hugót tartotta a legjobb regényírónak, míg a nők közül barátságával dicsekedhetett egy hölgynek, akinek karjaiban Chopin meghalt. És csizmahúzó volt a szobájában, reggelizni pácolt szalonnát szeretett, ebéd után nyugalmasan csibukozott a spaa-i kaszinó teraszán apjától örökölt pipájából, és éjjelente, ha a hold feltűnt a cifra villasor tornyocskái mögött, arra gondolt, hogy otthon, Pest megyében a holdat ugatják a magyar kutyák. Majd hazatért hazájába és erfurti gazdálkodást kezdett birtokán, de a hazai viszonyokon elkeseredve, a külföldi folyóiratokat sem bontotta fel többé, csupán a csillagászatot szerette vidéki kastélyában”.

Az unokája nyilas főispán lett, a dédunokája Újvidéken razziázott. Ezt már nem Krúdy tette hozzá, meg sem érte. De *ennyit* még ő is megért és megírt:

„Aki Magyarországon dzsentrinek, ennek a nemlétező, angolból felfuvalkodottan utánzott fajtabelinek nevezi önmagát, az adóhivatalnok vagy lókupec. Ez nincs Magyaror-

szágon. Itt vannak félig elzüllött urak, akik végrendeletet, váltót, kötelezvényt vakarnak, nemzeti teendőjük a serházban a zsidó szidalmazása, tudatlanságuk a vidéki gimnázium alsó osztályában kapott bizonyítvány, műveltségük a párbajkódex ismerete, dologtalanságuk a cinkotai bádogos életfilozófiáján alapul, és legjobb esetben Amerikában végzik nyomorban és csalásban. Ez a becstelen és szemtelen osztály volt az, amely leginkább veregette a mellét, hogy egyenes utóda ama dicső történelmi kasztnak, amely hajdanában a magyar nemesség volt. Ez volt a »dzscentri«, a Mikszáth dzscentrije, amely miatt szégyenlette őseit a magyar ember.”

Íme: annak, aminek első vonásait Mikszáth vázolta fel, végleges fogalmazása. S Krúdy, aki e második passzusát már forradalomban írta (s nem tagadta meg soha), azt hitte, ezzel vége van, nincs már út lefelé. Pedig volt.

1918-ban egyszerre jelenik meg Krúdy Gyula *Napraforgója* és Molnár Ferenc *Andor*-ja: a nemesi és a polgári középosztály irodalmi felszámolása, egyszerre és annak minden rétegében. S amikor a forradalmak elbuknak, mikor egy történelemellenes kor visszahozza a múltat, s e réven ezek az alakok, típusok, illetve az ő társadalmuk a végzülésbe startol – akkor a polgárság irgalmatlan kritikusa, Molnár még idejében kivándorol, a nemesség könyörtelen bírója, Krúdy pedig megírja a *Boldogult úrfikoromban*-t, ezt a már-már oroszos rezignációt, mely a pótsarjadzás fölött úgy szól, mint maga a lélekharang.

Mind e művek itt a vitrinben, meg *Szindbád*, meg *A vörös postakocsi*, meg *Az Aranykéz utcai szép napok*, meg *A podolini kísértet*, meg az *Asszonyosságok díja* s az a tömérdek, amit e remek mellé azért rótt ez a most húsz éve, mindössze ötvenöt éves korában elpihent kéz, hogy pénze legyen, s amit mind hiába rótt, mert kikapcsolt villanynál, s már nem is kedves Margitszigetén, hanem estéjének fáradt Óbudáján

érte a halál – mind e művek itt szerepelnek az üveg alatt, legjobb méltatásaikkal együtt. Mert 1937-ben már doktori disszertációt írtak Krúdy Gyuláról: a szegedi egyetemen avatták Krúdyból doktorrá a korai halálával fényes reményeket temető Perkáta Lászlót, aki pompás irodalmi-zenei elemzéssel mutatta ki ama halhatatlan nemzedék két nagy stílművészetének, a Krúdyénak s a Szomoryénak belső rokonságát, s vezette vissza eredetében mindkettőt közös forrásához, a Vörösmarty elkondult harangzenéjéhez. Ott van a vitrinben, méltán, a Krúdy könyvei között, s ott vannak a kortársak hódoló írásai, Kosztolányi kézírata, Révész Béla cikke, két Krúdy-kézirat is, két cikke, az egyik Széchenyiről.

És van ott még valami. Egy margitszigeti belépőjegy, a halála előtti 1932-es évből. Külön, piros „járműjegy” is ragasztva rá, a konflisnak való.

Annak a konflisnak, melyen – ha futotta rá – a szigetre járt. Arra a szigetre, melyről ez a belépőjegy regéli már csak irodalmi hőskorát, Arany János óta a másodikat. Azokat az éveket, mikor egyszerre lakott odakünn Bródy Sándor, Krúdy Gyula, Szomory Dezső, Molnár Ferenc, Szép Ernő, egész írói republika. Most látom: a névsor, amit leírtam, a sziget írói elnéptelenedésének, a halálnak sorrendje is. Szép Ernő lakott künn a legtovább, a végén már egyedül, Budapest ostromáig.

Most megint együtt vannak ők: szétszórva a temetőkön, de a halálban – s halhatatlanságban – együtt.

Magyar Nemzet, 1953. október 8.

Krúdyból – „Krúdy úr”?

Ötvenhárom őszén is még szükségem volt rá, hogy Krúdy elé és magam elé a politikus Krúdyból tartsak védőpajzsot. Meg hogy bocsánatot nyerjek egy-egy olyan akkori *persona non grata* emlegetéséért, mint Szomory meg Molnár. Még így is megjártam, mert Szomory miatt – mint a róla szóló fejezetben megemlítettem – egy folyóiratban már-már rendőrért kiáltott a megfoghatatlan heveségű felháborodás. Még mindig javában tartott az az idő, amikor Komlós Aladárnak arról kellett tanulmányt írnia, hogy vajon „haladó hagyomány-e a *Nyugat*”, nekem pedig szitkokat kellett nyelnem, ahányszor – azzal a hódolattal, ami megilleti – tollamra vettem irodalmunk és a magyar progresszió ama fénykorát és nagyjainak neveit. Hát ezért idéztem akkor kiadósan a történeti látás és a pontos társadalomkritika Krúdyjának egy-egy fénylő passzusát.

Nem is lehet elégszer idézni – és kivált ma nem.

Ma ugyanis fordított a kép: Krúdy gyanús divatja egy hamis, egy elfigurásított „Krúdy urat” tart védőpajzsának a saját osztályát történetileg helyesen látó s annak veséjébe látó Krúdy elé. Bevallatlan, parvenü nosztalgia ez vajon valami képzelt „úriság” iránt, vagy a „megszépítő messzeség” vonja-e varázslatába ama Krúdy ábrázolta képződményt, esetleg pedig csak az írókkal szemben annak idején esetlenül s imperatíven támasztott politizálási követelmény éppoly esetlenül túlkompenzáló reakciója csak? Alighanem mind a három együtt. Még az is lehet, hogy ebben az egész mai levendulás szindbádozásban eredetileg valamikor Márai volt a ludas, de ez már olyan távoli volna, hogy a mai divattal legfeljebb csak igen lazán függhetne össze. Mindenesetre:

ahányszor manapság – körülbelül hetente egyszer – egy-egy lírai kedélyű riporter égszínkéék dolgozatában „Krúdy úr” elandalog virágos óbudai zsalugáterek előtt, melyek mögül antik zenélőóra ütemei szűrődnek át, s ahányszor „Krúdy úr” velőcsontot éldel riportban, sőt filmen – mindannyiszor a magyar Múzsza takarja el arcát, és inzultálják Krúdy szellemét.

Hogy’ szabad ezt? Biedermeier figurává redukálni egy nagy író, csakugyan a legédesebbet, de akinél nem volt ke-serőbb. Hovatovább elviselhetetlen. Hisz’ prózai ódáit a szindbádi velőcsontokhoz Krúdy nagyobbára csak úgy írta, mint Petrarca az elérhetetlen Laurához epedő szonettjeit. S hisz’ 1925-ben az emigráns Hatvany őneki írta Bécsből, hogy „otthon már csak Maga áll a talpán az írók közt”, s hogy cikkei a *Világ*-ban csupa „biedermeierbe göngyölt bomba”, s „»Tokaji aszú« vagy »Egri bikavér« feliratú palackban csupa vitriol”. Bizony korántsem volt Krúdy tárcaírása fené-kig pesti turf, bécsi derby, Mayerling, Szemere Miklós és Freystädtler lovag. Mennyei élvezet olvasnom ma is – és zamatából kiéreznem, ha nem többet, csak az ávizst, amit az író beléhelyezett. S kivált, hogy még mindezeket is az a toll írta, amely a hatvanhetes kiegyezés óta a legtüzeteseb-ben ábrázolt egy meredek és végzetes hanyatlást, az osztá-lyét, amelyből származott, s amely bosszúból mindenfélét, még álmoskönyvet is íratott vele, hogy valahogy megél-jen, meg elsietett regényt is (de azt is a magyar jakobinusok-ról írta), végül pedig kikapcsolta a haldokló Krúdy villa-nyát.

Krúdy Gyulát életemben én csak egyszer láttam, Supka Gézánál, a *Literatura* szerkesztőségében, az Aradi utca 8-as akkori Globus-nyomda házában. Jött, egyszerre csak ott volt, megállt mosolyogva a küszöbön, félrebillent fejjel, ma-

gas alakján viseltes ruhával, mint egy zászlórúd, rá is láttam zászlaját.

Egy éve, vagy legfeljebb kettő volt már csak hátra akkor, így áll előttem ma is.

Krúdy Gyula volt, egy percig sem „Krúdy úr”.

1986